

LAURA OULANNE

Vakavien naisten rajanylityksiä –Tiedostamattomat normit ja tilallisuus Jane Bowlesin teoksessa *Two Serious Ladies*

Valkoinen nainen kelluu Tyynessä valtameressä panamalaistytön kannattelemana. Toinen kulkee edestakaisin pienessä hökkelissä suostutellen itseään uskaliaalle matkalle. Jane Bowlesin *Two Serious Ladies* -romaanissa (1943) rakennetaan ja venytetään tiedostamattomiin ja kulttuurisiin normeihin perustuvia rajoja tilojen ja liikkeen kuvauksen avulla. Teoksen liikkuvia ja tuntevia ruumiita tutkimalla hahmottuu, miten lausumattomat pelot, halut, kiellot ja tabut ovat osa elettyä tilaa ja miten poliittiset rajanvedot vaikuttavat erilaisiin ruumiisiin.

Luentani pohjana on tiedostamattoman teoria, jota Thomas Fuchs kehittää nojaten Merleau-Pontyn ruumiinfenomenologiaan¹. Kuten psykoanalyttisessä myös fenomenologisessa teoriassa tiedostamattomta luonnehtii emotionaalisten intentioiden ja toiminnan intentioiden ristiriita. Sitä ei kuitenkaan nähdä ”vertikaalisesti” rakentuneen mielen torjuttuna pohjimmaisena sisältönä vaan arkielämän toiminnan ja tunteilmaisun ”horisontaalisessa” ulottuvuudessa toisille näkyvänä ilmiönä, jolle subjekti itse on sokea. Tiedostamattoman ilmenee ”puheen ja toiminnan ’lipsahduksina’, ihmissuhdekuvioina joihin henkilö toistuvasti kumpuroi, toimina joita hän tiedostamattaan välttää, tiloissa joihin hän jättää menemättä, hänelle tarjoutuvina mahdollisuuksina joihin hän jättää tarttumatta tai joita hän ei edes uskalla nähdä.”²

Fuchs lainaa Kurt Lewinin psykologisesta kentäteoriasta ’elämänkentän’ käsitteen³. Tämän mukaan eletty tila jakautuu enemmän tai vähemmän selkeisiin vyöhykkeisiin, joiden välillä vaikuttavat puoleensavetävät ja luotaantyöntävät voimat: hakeudumme kohti tiloja, joissa meillä on turvallista ja kotoisaa tai joihin halun kohteet meitä houkuttelevat, ja vältämme vastenmielisiä kohteita. Aivan kuin tila kaareutuisi eri tavoin erilaisten objektien ympärillä. Toistuessaan kokemukset puoleensavetävistä ja luotaantyöntävistä vyöhykkeistä sedimentoituvat ruumiin muistiin ja synnyttävät näkymättömiä rajoja, jotka vaikuttavat tapoihimme toimia ja liikkua. Eletystä tilasta tulee affektiivisesti latautunut kenttä, joka ohjaa toimintaamme meidän sitä tiedostamatta. Fenomenologinen tiedostamattoman ei ole meistä erillinen, tuntematon alue tai mekanismi vaan subjektiin itseensä sisältyvä ristiriita, ”kokemuksemme ja käyttäytymisemme tun-

nistamaton kääntöpuoli tai niiden toinen, piilotettu merkitys”⁴. Fuchs esittää, että tabujen tapaan tiedostamattomia fiksaatioita vahvistavat yhteisön jäsenten välttelykäyttäytyminen ja ”kielletylle alueelle” uskaltautumista seuraavat häpeän, syyllisyyden ja kauhun tunteet, joista seuraa lisää välttelyä⁵.

Traumojen, halujen ja pelkojen lisäksi kokemustamme ja käyttäytymistämme rajoittavat tiedostamattomat kulttuuriset normit ja sisäistetyt säännöt. Queerteoriassa on tutkittu runsaasti esimerkiksi häpeää sosiaalisesti muotoutuvana affektina⁶, ja Sara Ahmed on korostanut queer-feministisessä fenomenologian tulkinassaan, että tilat avautuvat eri tavoin erilaisille ruumiille ja eri taustoista tuleville subjekteille⁷. Ahmedin mukaan toistetut ruumiilliset käyttäytymismallit rakentavat tiloja rajaavia affektiivisia latauksia, mutta myös tilat muokkaavat ruumiita ja subjekteja. Esimerkiksi kodin tila voi tukea ja uusintaa heteronormatiivisia oletuksia parisuhteesta ja perheestä ja sulkea ulkopuolelle näistä oletuksista poikkeavia. Samoin vaikkapa ihonväri voi rajoittaa toimintaa julkisissa tiloissa.⁸

Kirjallisuutta pidetään usein ainutlaatuisena ikkunana, joka avaa näkymiä paitsi fiktiivisten toisten mieliin myös jopa näiden mielten tiedostamattomiksi jääviin osiin⁹. Fenomenologisen tiedostamattoman mallin myötä kirjallisuudentutkimuksen perinteisesti tunnistamien mielen esittämisen keinojen rinnalle kiinnostavaksi tutkimuskohteeksi nousee ruumiillisen toiminnan ja kokemuksen kuvaus¹⁰. Tarkastelemalla yhdysvaltalaisen modernistikirjailija Jane Bowlesin romaania *Two Serious Ladies* (*Kaksi vakavaa naista*, suom. Irmeli Ruuska 1990) pohdin seuraavaksi, miten kirjallisuuden kuvaamia elettyjä, aineellisia tiloja voidaan tutkia intersubjektivisten, tiedostamattomien traumojen, pelkojen ja halujen, normien ja kieltojen koh-

tauspaikkana¹¹. Bowlesin teoksessa kaksi konventio-naalisesta, varakkaasta taustasta tulevaa naista päätyy kumpikin omalla tavallaan sekä haastamaan että vahvistamaan sukupuolen ja seksuaalisuuden normeja. Luennassani nojaan etenkin fenomenologisen, ”horisontaalisen” tiedostamattoman teorian ja queer-fenomenologian käsitteelliseen tukeen. Romaanin ominta-keista kerrontaa tarkastelemalla hahmottuu, miten fenomenologinen kuvaus tiedostamattomasta voidaan yhdistää queer-poliittisiin ja jälkikolonialistisiin tapoihin tarkastella elettyä tilaa¹².

Vakavat naiset ja tiedostamattoman ristiriidat

Two Serious Ladies -romaanin, kuten Bowlesin muutaakaan tuotantoa, ei juuri tunneta Suomessa. Myös englanninkielisessä maailmassa Bowlesin asema on pitkään ollut marginaalinen ja hänet on jätetty miehensä Paul Bowlesin varjoon. Silti häntä on myös ylistetty ”yhdeksi hienoimmista moderneista prosaisteista kielialueeseen katsomatta” ja ”modernin amerikkalaisen kirjallisuuden tärkeimmäksi kirjailijaksi”¹³. *Two Serious Ladies* on modernististen romaanien joukossa täysin omalaatuinen. Romaanissa runsas dialogi yhdistyy tunteiden ja toiminnan kuvaukseen kolmannessa persoonassa. Sen kertojanaani on etäinen esimerkiksi puhutellessaan henkilöahmoja Miss- ja Mrs.-etuliittein mutta myös kuvauksissaan suoraviivainen, minkä seurauksena teoksen tapahtumat ja henkilöahmojen reaktiot ovat usein yllättäviä ja saavat absurdeja tai tragikoomisia sävyjä. Tiedostamattoman tilallinen dynamiikka tulee näkyväksi kertojan kuvailla naisten liikkeitä erityisesti tilanteissa, joissa pelko ja tahdonvoima tai halu asettuvat ristiriitaan ja henkilöahmot päätyvät ratkaisuihin, jotka voivat lukijasta vaikuttaa käsittämättömiltä.

Eksentrisen Christina Goering seuraa ehdotta omia uskonnollisia periaatteitaan, jotka ovat vastakkaisia sekä kulttuurisille normeille että hänen omille intuitioilleen. Hän luopuu perimästään talosta ja muuttaa saarelle New York Cityn ulkopuolelle yksinkertaiseen mökkiin, jonka hän jakaa kahden onnenonkijan kanssa. Kun tämänkin asumus alkaa tuntua liian mukavalta, Miss Goering pakottaa itsensä yöllisille matkoille baareihin, ”pummien” ja rikollisten seuraan, säilyttäen kaiken aikaa hillityn kohteliaat käytöstapansa. Frieda Copperfield taas kammaa kaikkea uutta ja tuntematonta mutta päätyy haastamaan pelkonsa rajoja rikkovan halun voimalla: hän rakastuu lomamatkalla Panamassa Pacificaan, nuoreen prostituoituun, muuttaa pahamaineiseen hotelliin ja jättää miehensä.

Teksti seuraa vuorotellen Miss Goeringin ja Mrs. Copperfieldin edesottamuksia. Nämä tuntevat toisensa pintapuolisesti ja tapaavat romaanin alussa juhlissa. Lopussa naiset kohtaavat uudelleen baarissa New Yorkissa. Tällä välin Miss Goering muuttaa asumaan hökkeliin saarelle, Mrs. Copperfield matkustaa miehensä kanssa turistimatkalle Panamaan ja palaa sieltä Pacifican kanssa.

Näin syntyy kehämäinen rakenne, jossa kaksi tarinalinjaa kohtaa, vaikuttaa toisiinsa lyhyesti, eroaa ja kulkee omaa tietään kohti jonkinlaista loppuratkaisua. Loppu ei kuitenkaan asetu totalisoivaksi sulkeumaksi tai moraalisen alamäen päätepisteeksi sen paremmin kuin feministisen vapautumiskehityksen huipuksikaan. Pikemminkin naisten kohtalot piirtävät tilaan linjoja, jotka sekä noudattelevat että haastavat tiedostamattomia pakkoja ja normeja.

Kumpikaan tarina ei pääty erityisen onnellisesti, ja romaania onkin kuvailtu kertomukseksi naisten ”luisusta kohti elostelua”¹⁴. Arvio kuvastaa sekä kirjoittajansa normatiivista asennetta että romaanin ja sen henkilöahmojen aidosti dekadentteja piirteitä, mutta sen yksinkertaisesti alaspäinsuuntautunut tilallinen metafora ei tee oikeutta lukijan kokemukselle teoksen muodosta sen paremmin kuin sen eettis-poliittisille tulkinnoillekaan. Jos teoksen kuvaamaa tiedostamatonta ja kulttuurisia normeja tarkastellaan tilallisina ja ruumiillisina ilmiöinä, näyttäytyy myös itse teoksen ”tilallinen muoto”¹⁵ moraalisen alamäen sijasta monitulkintaisena merkitysten, intentioiden ja valtapositioiden intersubjektiivisena verkostona. Bowlesin rajoja rikkova, usein absurdin parilla liikkuva teksti tuottaa kokemuksellista tietoa ruumiiden välisistä suhteista ja niitä määrittävistä tiedostamattomista rajoista. *Two Serious Ladies* kutsuu lukijaa tunnustelemaan tietään kohti tuntematonta ja korvaa selkeät johtopäätökset ja odotetut juonenkäänteet jatkuvilla yllätyksillä ja huimauksen ja haparoinnin kokemuksilla. Luen romaania ensin sen kahden päähenkilön ruumiillisen kokemuksen rajojen ja rajanylityksen näkökulmasta, minkä jälkeen tarkastelen teoksessa kuvattuja tiloja ja tilallisia metaforia.

Miss Goeringin ruumiillinen vakaumus

Miss Goering esitetään lapsesta asti vakavamielisenä ja uskonnolliseen fanaattisuuteen taipuvaisena hahmona. Hän toteuttaa jo leikeissä ankaraa moraalikoodia, joka vaatii häntä aikuisenakin jatkuvasti kilvoittelemaan omia pelkojaan ja mukavuudenhaluaan vastaan. Hylättyään vanhempiensa talon hän ottaa kanssaan saarelle asumaan uudet satunnaiset tuttavansa, Miss Gamelonin, Arnoldin ja ajoittain tämän isän. He kaikki hyötyvät Miss Goeringin itselleen asettamista tavoitteista, vaikka protestoivatkin asumisjärjestelyn askeettisuutta vastaan. Kun uusikaan talo ei lopulta Miss Goeringin mittapuulla ole tarpeeksi epämukava, hän päättää matkustaa lautalla itselleen tuntemattomalle alueelle mantereen puolella ja vieläpä valitsee matkan ajankohdaksi yön, jotta kokemuksesta tulisi mahdollisimman hankala. Matkalle lähtö vaatii häneltä tahdonvoimaa:

”Iltapäivällä neiti Goering mietti ankarasti. Hän käveli edestakaisin keittiönoven edessä. Hänelle talo oli jo viihtyisä ja tuttu paikka, jota hän piti ilman muuta kotinaan. Neiti Goering päätti että nyt hänen täytyisi tehdä pieniä retkiä saaren kärkeen, mistä hän voisi nousta lauttaan ja mennä

”Haastamalla lukijoiden odotuksia henkilöhahmojen toiminnasta romaani tulee osoittaneeksi, miten nekin nojaavat tiedostamattomiin normeihin.”

mantereelle. Se tuntui hänestä vastenmieliseltä, koska hän tiesi kuinka hermostuttavaa se olisi, ja mitä enemmän hän sitä pohti, sitä miellyttävämmältä pikku talossa eläminen alkoi tuntua, kunnes hänestä tuntui että siellä oli suorastaan hyrisevän hauskaa. Vakuuttaakseen itselleen että hän tekisi retkensä sinä iltana hän meni makuuhuoneeseensa ja pani piirongin päälle viisikymmentä senttiä.”¹⁶

Kenttäpsykologian käsittein ilmaistuna talon turva vetää Miss Goeringia puoleensa, kun taas yöllinen satama, lautta ja manner näyttävät luotaantyöntävinä, kiellettyinä alueina – siis juuri sellaisina, joita kohti Miss Goeringin vakaumus häntä pelosta huolimatta ohjaa. Vaikka hän on tietoinen emotionaalisista intentioistaan, hän toimii ruumiillisesti niitä vastaan, jolloin syntyy ruumista kahtaalle vetävä ristiriita, joka tulee Fuchsia seuraten näkyväksi Miss Goeringin ”ulkopuolisessa” eleyssä tilassa, ”houkuttelevien tai vastenmielisten objektien sekä ympäristön affordanssien ja kenttärakenteiden muodossa.”¹⁷ Ristiriidan osoittavat hänen hermostunut askelluksensa, kuvitelmat tulevan matkan vaikutuksista sekä ratkaisu, jonka hän tilanteeseen keksii: lipaston päälle asetettu viisikymmensenttinen.

Katkelmassa tietoinen kapinointi suuntautuu pelon ja epämukavuuden tunteita vastaan, mutta näiden perusta on sosiaalisissa konventioissa, jotka tulee tässäkin huomioida Fuchsia kuvaaman tiedostamattoman rinnalla ja sen osana toimintaa rajaavina tekijöinä. Kulttuuristen ennakkoluulojen tuottama pelko vahvistaa

lajinomaista, luontaista vieraan pelkoa. Konventionaalisesti Miss Goeringin kaltaiselta naiselta odotetaan, että hän pysyisi paikallaan, hallinnoisi kotitilaa ja huolehtisi kanssa-asujistaan, vaikka joukon epätavallinen asumisjärjestely asettaakin tämän normin koomiseen valoon. Henkilöhahmon tietoinen reflektio yhdistettynä hänen jääpäisiin toimiinsa kertoo uskonnollisen kilvoittelun omalaatuisen ankarasta logiikasta, jota teoksen yllätyksellinen juoni seuraa. Haastamalla lukijoiden odotuksia henkilöhahmojen toiminnasta romaani tulee osoittaneeksi, miten nekin nojaavat tiedostamattomiin normeihin. Kuvaamalla henkilöhahmon liikettä tilassa normien ilmene- mismuotona se korostaa näiden odotusten juurtumista ruumiisiimme.

Eryyisesti väkivaltaiset ja kivuliaat episodit toistuvat romaanissa ja vaativat kiinnittämään huomiota sen kuvaamiin kokeviin ruumiisiin: Miss Goering kaatuu ja saa haavan otsaansa, yksi hänen vieraistaan heittää toista parfyymipullolla päähän, baareissa tapellaan ja asiakkaat pahoinpitelevät prostituoituja. Kertoja raportoi näitäkin tapahtumia viileän etäisyyden päästä, mikä kutsuu kokemaan ne muodollisina, esteettisinä elementteinä. Liikkeen ja tunteiden suora kuvailu kuitenkin myös ohjaa lukijaa samastumaan ruumiin liikkeisiin ja havainnoimaan niitä, minkä seurauksena kokemuksen eri tasoista hahmottuu tilallinen kokonaiskuva, jota ei voi hahmottaa kaarena kohti loppuratkaisua. Ruumiillisena horjumisena ja haparointina ilmenevistä epävarmuudesta ja hämmennyksestä tulee helposti osa teoksen lukukokemusta.

”Kuten Miss Goering, myös Mrs. Copperfield kohtaa tiedostamattomat pelkonsa ja halunsa eletyssä tilassa, ja kokemus niistä sekoittuu maantieteelliseen vierauteen.”

Mrs. Copperfieldin haparoiva kapina

Romaanin alussa, tavatessaan Miss Goeringin yhteisen ystävän juhlassa, Mrs. Copperfield on kauhuissaan tulevasta lomamatkasta Panamaan ja purkaa tunteitaan puristaen Miss Goeringin kättä: ”En usko että kestäen sitä [...] Ihan totta, neiti Goering, minua pelottaa lähteä”¹⁸. Lomamatkaan kohdistuva pelko saattaa vaikuttaa koomisen liioitellulta Miss Goeringin ponnistelujen tapaan. Mrs. Copperfield kokee maailman yhtä aikaa pelottavana ja puoleensavetävänä ja kuvaukset hänen haparoivasta, yllätyksellisestä käyttäytymisestään voivat saattaa myös lukijan hämmennyksen valtaan.

Mrs. Copperfield ei tietoisesti haasta omia pelkojaan, vaan hänen halunsa ja pelkonsa asettuvat ristiriitaan. Hänenkin kokemuksensa rajat ovat osa sosiaalista, sukupuolittunutta tilaa, ja hänen tarinansa Panamassa kiinnittää huomion myös kolonialismin perintöön: ajatuksiin etnisten toisten ruumiista hallinnan kohteina ja karttuvasta tiedosta ”territoriaalisena” hallitsemisen välineenä.¹⁹ Yksi syy Mrs. Copperfieldin kauhulle juhlassa vaikuttaa olevan hänen miehensä tapa kertoa lähestyvistä matkasta: kun innostunut Mr. Copperfield kuvailee fallis-kolonialistisin sanoin, kuinka pariskunta Panamassa vietetyn ajan jälkeen ”työntyisi sisämaahan”, hänen vaimonsa juoksee nyyhkyttäen pois huoneesta²⁰. Mrs. Copperfieldin pelkojen määräämä välttelevä ja haparoiva suhde tilaan asettuu miehen suoraviivaisen tutkimusmatkailijamaisen asenteen vastakohtaksi. Romaani muokkaa molemmista suhtautumistavoista aluksi selväpiirteiset karikatyyrit,

mutta tarinan edetessä asetelma alkaa muuttua, ja tuntematonta lähestyykin miehen sijaan vaimo. Lopulta ympäristö muuttaa kumpaakin, mutta tuntematon myös osittain pysyy tuntemattomana sekä pariskunnalle että lukijalle. Kuten elokuvatutkija Trinh T. Minh-ha esittää, romaanin kuvaaman kaltaiset huimauksen ja pimeässä haparoimisen kokemukset tuovat tuntemattoman koetun piiriin tunnustelevasti, ilman kolonisoivaa omistumentaliteettia²¹.

Kertojan analyysin mukaan ”rouva Copperfieldista oli inhottavaa tietää mitä ympärillä oli, koska se osoitautui aina vielä oudommaksi kuin hän oli pelännyt”²². Hänelle on vastenmielistä tutustua uuteen, eikä hänellä aluksi ole halua kolonisoida tuntemattomia alueita tiedon tai hallinnan piiriin. Tätä voidaan selittää henkilöhahmon ”ruumiin muistiin”²³ painuneella mahdollisella traumaattisella historialla, johon teksti tosin ei eksplisiittisesti viittaa, mutta myös hänen sukupuolisella positiollaan: naiselle tutut ja turvalliset sisätilat ovat oletusarvoisesti kutsuvampia, kun taas ulkomaailma ja ulkomaat avautuvat miehelle tutkimisen ja valloituksen mahdollisuuksina. Kuten Miss Goering, myös Mrs. Copperfield kohtaa tiedostamattomat pelkonsa ja halunsa eletyssä tilassa, ja kokemus niistä sekoittuu maantieteelliseen vierauteen.

Freudin metafora tiedostamattomalle on ”sisäinen ulkomaat”, mutta, kuten Fuchs toteaa, tämä metafora ei vastaa fenomenologista tiedostamatonta osana subjektin kokemusrakennetta²⁴. Horisontaalinen tiedostamaton ei

noudata jakoa tietämällä hallitseviin subjekteihin ja tietämisen ulkopuolelle jääviin objekteihin olivat ne sitten ympäristön ”toisia” tai psyyken rakenteita, ja siten se tukee luentaa Mrs. Copperfieldin kokemuksesta monimerkityksisenä, kulttuuris-ruumiillisena interaktiona. Hänen käytöstään luonnehtiikin jatkuva neuvottelu tutun ja tuntemattoman välillä. Uuden kohtaamisesta yhdistettynä laivamatkaan (ja kenties nautittuun alkoholiin) aiheutuu huimausta, ja eletty tila muuttuu muotoaan, kun Copperfieldit kulkevat Panama Cityn kaduilla: ”Kun hän katsoi eteenpäin, kadun loppupää näytti kiertävän ja sitten taas oikeenevan.”²⁵ Vieraan pelko paikantuu sisäisen kokemuksen sijasta eletyn tilan muotoihin.

Kaupunki esitetään jakautuneena kahteen osaan: Cristóbal on yhdysvaltalauristien suosima, turvallinen ja varakas alue, kun taas Colónia, jossa asuu enemmän paikallisia, vaivaa köyhyys ja kurjuus. Colónissa Mrs. Copperfield kuitenkin löytää yllättäen uuden ”painovoiman keskuksen”²⁶, joka houkuttelee hänet pysyvästi ulos piilopaikaksi muuttuneesta paksuovisesta hotellihuoneesta. Häntä vetää puoleensa vielä huonomaineisempi Hotel de las Palmas, siellä asuva Pacifica ja hotellin omistaja, leväperäisenä esitetty Mrs. Quill, joiden kanssa elämä on kenties seikkailullisempaa kuin Mr. Copperfieldin konventionaalisilla tutkimusmatkoilla. Naisten istuessa hotellin baarissa juopottelemassa ja vaeltaessa kuumilla kaduilla Mrs. Copperfieldin käyttämä kieli muuttuu tyystin, ja varautuneen puheen tilalle, edelleen huimauskokemuksiin sekoittuneena, tulee aikakauden porvarisnaiselle epätyypillisiä ilmauksia: ”’Helvettiin sukat’, sanoi rouva Copperfield, joka luuli pyörtyvänsä. ’Mennään oluelle.’”²⁷

Mrs. Copperfield ylittää joitakin konventionaalisia rajoja viettäessään aikaa Pacifican kanssa, mutta hänen halunsa Pacificaa kohtaan muistuttaa hänen miehensä kolonialistisia ja sovinistisia valloitusfantasioita, joissa vieras maa asukkaineen on toiseutettu, passiivinen toiminnan ja tiedon kohde. Pacifica on rodullistettuna prostituoituna ainakin kaksinkertaisesti toiseutettu, minkä seurauksena hänen liikkumavaransa kaupungin julkisissa tiloissa on kapeampi kuin Mrs. Copperfieldin, mitä tämä ei näytä oivaltavan. Edellisessä esimerkissä Pacifica on pyytänyt Mrs. Copperfieldia ostamaan itselleen sukat. Rouvaa kyseinen vaatekappale kenties muistuttaa entisen elämän kahleista, joista hän on nyt alkoholin ja halun voimalla päätenyt irtautumaan, koko aiemman kokemusmaailmansa hajoamisen uhalla. Pacificalle ne taas ovat tarpeellinen esine, jonka hankkimiseen hänellä itsellään ei ole varaa. Näin teksti osoittaa Pacifican ja Mrs. Copperfieldin kokemusta erottavia rajoja ja rakentaa seiniä lukijan eteen: oletetusti Pacificaa etuoikeutempi lukija joutuu kokemaan tilanteen Mrs. Copperfieldin rajoittuneesta näkökulmasta, ja vaikka tekstin vihjeet eroista naisten kokemuksessa vapauttavatkin Pacifican totaalisen objektin asemasta, hänen kokemusmaailmansa pysyy osin tavoittamattomissa. Romaani herättää huomaamaan eletyn tilan normatiivisia rajoitteita

mutta ei takaa, että niiden vaikutuksia henkilöille ymmärretään. Kuitenkin Bowles onnistuu osoittamaan, että kokevat, affektiiviset ruumiit ovat poliittisesti monitahoisempia kuin stereotyyppiset identiteetit (”lady”, prostituoitu, kristitty, hetero, queer, kolonialisti, rodullistettu jne.). Kompuroiva kanssakäyminen ”minun” ja ”toisen” ruumiin välillä sekoittaa vakiintuneet territoriot.²⁸

Kun Mrs. Copperfield tekee päätöksensä jättää miehensä ja palata New Yorkiin Pacifican kanssa, minkä mies yllättäen mukisematta hyväksyy, halujen ja pelkojen välinen ristiriita manifestoituu voimakkaan ruumiillisesti:

”Hän vapisi niin rajusti, että sänky tärisi. Hän kärsi enemmän kuin vielä koskaan, sillä hän aikoi tehdä mitä halusi. Mutta se ei suinkaan tekisi häntä onnelliseksi. Hänellä ei ollut rohkeutta peräytyä siitä mitä halusi. Hän tiesi ettei se tekisi häntä onnelliseksi, sillä vain hullujen haaveet toteutuivat. Hän ajatteli että hän oli kiinnostunut vain unen uusinnasta, mutta samalla hänestä tuli väistämättä painajaisen uhri.”²⁹

Mrs. Copperfield kärsii normien vastustamisesta ja sen vaatimasta radikaalista muutoksesta. Toisin kuin halujaan vastaan taisteleva Miss Goering, hän tuntee pakkoa seurata haluaan pelosta huolimatta, mutta ratkaisu muuttaa ympäröivän maailman painajaismaiseksi. Katkelma muistuttaa siitä, että eletyn tilan tiedostamattomia rajoja voidaan muuttaa ruumiillisen toiston avulla, mutta myös tämän muutoksen vaikeudesta. Sara Ahmedin mukaan ”orientaation” muuttaminen edellyttää fyysistä ponnistelua: ”lesboruumiin asuttaminen vaatii aikaa ja työtä; toisia naisia kohti kallistumisen aktia täytyy toistaa, usein vihamielisyyttä ja syrjintää kohdaten, jotta tendenssistä tulee kestävä olemisen muoto”³⁰. Ahmed tarkastelee Judith Butleria seuraten heteroseksuaalisuutta kenttänä, siis normatiivista toimintaa suosivana tilana³¹. Tavaksi tullut toiminta ”suoristaa” ruumiita, jotka uhkaavat haluneen ”mennä vinoon” heteroseksuaalisesta linjasta, ja valtavirrasta poikkeaminen vaatii taistelua hyvin fyysisiltä, konkreettisilta tuntuvia rajoja vastaan³². Bowlesin vakavat naiset tekevät ruumiillista ”työtä” rikoessaan kulttuurisia normeja ja käsikirjoituksia sekä niiden varaan rakentuvia tilallisia rajoitteita.

Miss Goering ponnistelee vakaumuksen ja tahdon voimalla omia konventionaalisia intentioitaan vastaan, mutta toteuttaa hillityllä käyttäytymisellään sukupuolista sovinnaisuutta. Mrs. Copperfield taas kompuroi pois heteroavioliitosta suhteeseen rodullistetun prostituoitun kanssa mutta toistaa kolonialistista logiikkaa kohdellessaan tätä omistettavana esineenä. Kumpikin polku näyttää johtavan olosuhteiden pakosta kohti onnettomuutta. Romaanin jälkipuolisko ei kuitenkaan muodosta yksiselitteisesti alaspäinsuuntautunutta kaarta, jonka päätepisteessä odottaa traaginen loppu. Haparoinnin ja rajanylitysten kuvaus luo pikemminkin useita toimintapolkuja ja liikesuuntia, joista osa tuntuu intuitiivisesti mahdollisilta, osa romaanin omalaatuisen logiikan ja

päähenkilöiden taistelun tuotteilta. Edellä kuvattujen rajanylitysten lisäksi romaani sisältää voimakkaan kokemuksellisia tilametaforia, jotka olennaisesti vaikuttavat sen rakenteeseen.

Tilalliset metaforat ja eletyt tilat

Bowlesin romaania läpäisee kaksi tilatyyppeä, talo ja meri. Ne toimivat sekä konkreettisina tiloina, joiden avulla lukija voi oivaltaa naisten kokemusmaailmojen affektiivisia latauksia, että metaforina, jotka luovat uusia merkityksiä yhdistämällä vakiintunutta symboliikkaa elettyyn kokemukseen. Kuvat toistuvat pitkin romaania mutta tiivistyvät kahdeksi avainhetkeksi.

Romaanin alun juhlista, joissa Mrs. Copperfield suree Miss Goeringille lähtöään Panamaan, Miss Goering kertoo muista tapahtumista irralliselta vaikuttavan tarinan. Hän on pysähtynyt katselemaan taloa, josta purettu seinä avaa näkyvän vielä osittain kalustettuun huoneeseen. Yllättäen huoneeseen astuu mies, joka kävelee ympäriinsä ja jää katsomaan lattian avonaisen reunan yli alas pihalle. Miss Goering kuvailee tapausta painajaismaiseksi ja Mrs. Copperfield kokee tarinan sekä kiinnostavana että pelottavana³³ – ja joutuu pian sen kertomisen jälkeen tyystin pois tolaltaan keskustelun siirtyessä lähes tyvään matkaan.

Kuva esittelee vaivihkaa romaanin sosiaalisen tilarakenteen, johon lukijakin huomaamattaan kokemuksellisesti asettuu. Kun tarkastellaan tekstin fenomenologista ja kulttuurista tiedostamatonta, kuva vaatii lukemista konkreettisen materiaalisena tilana, sillä Miss Goeringin ja Mrs. Copperfieldin rajoja rikkova toiminta tapahtuu fiktiivisen maailman eletyssä, aineellisessa tilassa. Talokuva romahtaneine rajoineen jää vaikuttamaan naisten kokemusmaailmoihin niin, että kummallekin tulee kuin välttämättömäksi rikkoo sekä konkreettisia että metaforisia rajoja. Kertomuksen edetessä kuva kiinnittää huomion sekä sisätilojen kuvaukseen että talojen käyttöön metaforisessa puheessa. Samalla käy ilmeiseksi talojen monimerkityksinen tunnelataus suojaavana mutta myös rajoittavana ja jopa sortavana tilana³⁴. Romaanin transgressiivisen logiikan mukaan seinät pysäyttävät liikkeen mutta myös haastavat, vaikka sitten vain lyömään päätä seinään. Talon ja kodin erilaiset merkitykset eri henkilöahmoille ilmenevät ruumiillisina ja kulttuurisesti koodattuina tiedostamattomina rajoitteina. Kuten Ahmed huomauttaa, mahdollisuus ”olla kotonaan” ei ole kaikille subjekteille sen taatumpaa kuin mahdollisuus liikkua vapaasti³⁵.

Kuten jo edellä nähtiin, Miss Goeringille ja Mrs. Copperfieldille talo on oletettu ympäristö, jota kohti kummankin ”elämänkentän” konventioiden sanelema järjestys heitä vetää, ja alkukuvan rikotut seinät herättävät heissä kenties tabusta nousevia kauhun tunteita³⁶. Kun naiset ryhtyvät tahoillaan taistelemaan tätä vetovoimaa vastaan, kummankin elämästä tulee tuskallisen vaikeaa. Pacificalle talo taas edustaa saavuttamattomia unelmia. Eräs Pacifican vakituista asiakkaista Hotel de las Pal-

masissa on väkivaltainen merimies Meyer, joka ei käsitä unelman puoleensavetävyyttä eikä sen vastustamisesta toisille seuraavia vaikeuksia. Hän raivoaa Pacificalle:

”Helvettiin koko talo!” Meyer mylvi Pacificalle. ”Voisin laittaa kaikki teidän talot riviin ja räiskii niitä kuin sorsia! Laiva voittaa talon koska tahansa! Ihän koska tahansa! Satoi tai paistoi! Tuli vaikka maailmanloppu! [...] Äidillä oli talo, mutta minä nukuin aina naapurissa. Sen verran minä taloista välitän!”³⁷

Meyerin absurdi palopuhe repii auki totunnaista symbolista yhteyttä äidin ja talon välillä, jota vastaan hän ilmeisesti on yrittänyt kapinoida nukkumisratkaisullaan. Teoksen kontekstiin asetettuna katkelma on ironinen muistutus taloista symbolisen lisäksi todellisina, elettyinä tiloina, jollaisina romaanin naiset ne kokevat kamppailuissaan tilallisia rajoituksia vastaan. Amerikkalaisnaiset kieltäytyvät asettumasta taloihin ja jättävät ne taakseen, kun taas Pacifica kaipaa symbolisen, maternaalisen turvan sijaan konkreettista ”omaa huonetta”³⁸ omine vahvoine seinineen, jotka pitäisivät myös Meyerin loitolla. Näin romaani valjastaa perinteiset tilametaforat ja allegoriat tuotamaan transgressioiden kokemuksellista tuntua.

Toinen keskeinen kuva sijoittuu Mrs. Copperfieldin tarinan käännekohtaan. Hänen päätöksensä hylätä entinen elämänsä sinetöity, kun hän lähtee aamuöiselle uimaretkelle Pacifican kanssa. Hän ei osaa uida, mutta Pacifica kannattelee häntä veden pinnalla. Tästä onnea ja kauhua sekoittavasta hetkestä syntyy tunteen ja toiminnan välinen ristiriita, joka on hieman erilainen kummallekin henkilöahmolle: Mrs. Copperfieldille meri on pelottava mutta kirjaimellisesti ruumiillisista rajoitteista vapauttava tila. Pacificalle se taas merkitsee kotoisaa paikkaa, johon hänen nimensäkin hänet kiinnittää, mutta myös kovaa työtä: hän ”vetää Rouva Copperfieldia mukanaan” ja ”puhisee kuin härkä.”³⁹ Pacifica on fyysisesti alisteisessa asemassa, mutta toisaalta hänellä on tilanteessa kaikki toimijuus, valta ja taito Mrs. Copperfieldin kelluessa passiivisena, mikä haastaa mielikuvaa hänestä pelkkänä kolonialistisen (tiedon)halun ja vallankäytön kohteena. Lihastyö, jota Pacifica tekee Mrs. Copperfieldin hyväksi, asettaa kyseenalaiseen valoon mereen liittyvän vapauden tunteen, ja lukija voi kokea kummatkin elävästi kohtauksen ruumiillisen kuvauksen ansiosta. Niinpä vapauttava ja vastustava meri on puoliavonaisen talon tapaan ambivalentti kuva. Sen symboliset merkitykset, jotka freudilaisittain palautuvat äidin myyttiseen hahmoon ja varhaiseen symbioosiin, väistävät monitulkintaisen kokemuksellisuuden tieltä⁴⁰. Näin luettuna meri ja talo ovat tiloja, joihin tiedostamattomat ristiriidat piirtävät rajojaan, mutta myös avoimia ”queerille” monimerkityksisyydelle, joka ylittää normatiivisen symboliikan.

Kuvia voidaan ajatella sekä aukeamina että sulkeumina. Tarinan loppu, jossa naiset kohtaavat baarissa New Yorkissa, ei vaikuta onnelliselta kummankaan kannalta: Mrs. Copperfield esitetään pahasti alkoholisoituneena, ja suh-

teesta hänen ja Pacifican välillä puuttuvat sekä tasapaino että tasa-arvo. Miss Goering on tullut baariin gangsterin kanssa, mutta tämä on hylännyt hänet aiempien seuralaisten tapaan. Lukijat odottavat yleensä kaunokirjallisen tekstin muodolta loppusulkeumaa, ja siihen ladataan usein paljon affektiivisia ja tiedollisia odotuksia. Kertomuksen-tutkija Katherine Nash on kuitenkin hahmotellut feministisesti kestäviä lukutapoja, jotka eivät palauta koko tekstin merkitystä sen loppuratkaisuun: teksti, jonka lopussa san-karitar päätty vaikkapa tavanmukaisesti naimisiin voi silti kokonaisuutena toteuttaa feministisiä strategioita⁴¹. Sulkeumat ovat väistämätön osa kertomuksia, mutta tämän ei tarvitse johtaa päämäärä- tai edistysorientoituneeseen luentaan, sillä sulkeumat voivat myös avata ovia useisiin mahdollisiin, rinnakkaisiin luentoisiin⁴².

Romaanin kehämäisessä rakenteessa kumpaa tahansa ”päättä” voidaan pitää sulkeumana tai aukeamana – etenkin kun sekä meri että talo osoittautuvat monitul-kintaisiksi tiloiksi. Talokuva on alkupiste kummankin henkilöihahmon tarinalle ja asettuu vastapariksi lopun sulkeumalle. Merikuva toimii jonkinlaisena ympyrän kehälle asettuvana huippu- tai taukokohtana, joka avaa uuden linjan Mrs. Copperfieldin tarinassa, mutta johtaa sulkeumaan, josta kertoo uimaretkä seuraava kauhu: normatiiviset ”seinät” naisen ympärillä ovat niin vahvat, että niistä irtipääsy näyttäytyy tuskallisena ja pakonomaisena ja lopulta johtaa vain uudenlaiseen van-kilaan. Lisäksi merikohtauksen lukija joutuu tasapainoi-lemaan eri näkökulmiin liittyvien, vastakkaisten tunne-latausten välillä. Kuvien teho osoittaa, miten merkityk-sellistämme tiloja nojaten elettyyn, ruumiin muistiin se-dimentoituneeseen kokemukseemme, jota normatiiviset rajat tiedostamatta säätelevät.

Lopuksi

Two Serious Ladies kuvaa paitsi ”luisua elosteluun”, myös huippukohtia, haparointia, queerejä kohtaamisia, pään

lyömistä seinään ja onnistuneita rajanylityksiä. Luentani osoittaa, että sekä ruumiillisia tiedostamattomia koke-muksia että sosiokulttuurisia normeja ja tabuja on hedel-mällistä tarkastella kirjallisuudessa kiinnittämällä huo-miota sen kuvaamiin tiloihin, niissä liikkuviin ruumiisiin ja ruumiiden välisiin suhteisiin. Fenomenologisen tie-dostamattoman teorian ja queer-fenomenologisen kriit-tisen luennan valossa romaani avaa lukijalle aavistuksen siitä, miten tiedostamattomat fiksaatiot ja lausumattomat kulttuuriset säännöt piirtävät osittain yhteneviä, osittain eriäviä rajoja elettyyn tilaan. Fuchsia seuraten henkilöihah-mojen toimintaa ja lukijan odotuksia säätelevät tiedosta-mattomat fiksaatiot, joita ei tulisi etsiä psyyken vertikaali-sista syvyyksistä vaan intersubjektiivisesta tilasta. Ahmedin queer-fenomenologian tapaan Bowlesin romaani kutsuu tarkastelemaan tilallista tiedostamatonta erityisesti kulttuu-risesti ja normatiivisesti rakentuneena ja eri tavoin eri nä-köisiin ruumiisiin vaikuttavana. Näitä teorioita yhdistävä luenta tekee kokemuksen ja kulttuuristen rakenteiden ris-teyskohtia näkyviksi tavalla, jonka psykologisoivat, syvyyks- ja symbolioituneet lukutavat saattaisivat ohittaa.

Kaunokirjallisuus voi joko luoda vaihtoehtoja hetero-normatiiviselle ja kolonialistiselle territorioajattelulle tai toistaa tavanmukaisia rajoja ja objektiivioivaa logiikkaa – usein kumpaakin samanaikaisesti, kuten myös Bowlesin romaanin tapauksessa. Teos vetoaa lukijaan ruumiillisena ja kokevana olentona ja tuottaa kerronnallaan ja meta-forillaan teoriaa täydentävää ymmärrystä tiedostamat-toman tilallisesta kokemisesta. Kun kiinnitämme huo-miota fiktiivisten ruumiiden asentoihin ja liikkeisiin, tu-lemme lukeneeksi paitsi kokemuksen tiedostamattomia osia myös kulttuurin nurjaa puolta. Tilojamme säätelevät rajat voivat olla näkymättömiä, mutta niitä tottelevat, vahvistavat ja haastavat liikkeet rakentavat sosiaalista ko-kemusmaailmaamme. Syvyyksistä ongittuna ja elettyyn tilaan levitettyä kirjallisuuden tiedostamattomasta tulee paitsi psykologisten ja esteettisten, myös poliittisten mer-kitysten kenttä.

Viitteet

1 Fuchs 2019; Merleau-Ponty 2002.

2 Fuchs 2019, 20.

3 Lewin 1936; Fuchs 2019, 17.

4 Fuchs 2019, 18.

5 Sama, 19.

6 Ks. Ahmed 2018; *Gay Shame* 2009; Hekanaho 2011; Sedgwick 2003.

7 Ahmed 2006, 56, 92.

8 Ahmed 2006, 87, 129.

9 Ks. esim. Cohn 1978; Zunshine 2006.

10 Ks. Nykänen, Oulanne & Ovaska, tulossa 2020.

11 Käytän artikkelin pääasiallisena lähteenä alkukielistä teosta. Lainaukset ovat suomenkielisestä laitoksesta.

12 Fuchs ruumiinfenomenologian ja Ahmedin queer-fenomenologian ohella artikkelin taustalla vaikuttavat affek-titutkimuksen (ks. esim. Seigworth & Gregg 2010), jälkikolonialistisen (Minh-ha 1991; Moslund 2015) sekä queer-teoreettisen ja -poliittisen kirjalli-suudentutkimuksen lukutavat (Ks. *Novel Gazing* 1997; Sedgwick 2003; Karku-lehto 2007).

13 Messud 2014, v–vi.

14 ”It follows two ‘respectable’ women as they descend into debauchery.” Takakansi, Bowles 2014.

15 Ks. Frank 1991.

16 Bowles 1990, 121. ”In the afternoon

Miss Goering did some serious thinking. She walked back and forth in front of the kitchen door. Already the house, to her, had become a friendly and familiar place and one which she readily thought of as her home. She decided that it was now necessary for her to take little trips to the tip of the island, where she could board the ferry and cross back over to the mainland. She hated to do this as she knew how upsetting it would be, and the more she considered it, the more attractive the life in the little house seemed to her, until she even thought of it as humming with gaiety. In order to assure herself that she would make

her excursion that night, she went into her bedroom and put fifty cents on the bureau.” Bowles 2014, 136.

17 Fuchs 2019, 18.

18 Bowles 1990, 90. ”Mrs. Copperfield pressed Miss Goering’s hand. ’I don’t think I can bear it’, she said. ’Really, Miss Goering, it frightens me so much to go.’” Bowles 2014, 17.

19 Ks. esim. Minh-ha 1991, 12; Moslund 2015, 27.

20 Suomennosta muokattu, alun perin ”painumme sisämaahan”, ks. Bowles 1990, 19. ”We will go to Panama and linger there awhile before we penetrate into the interior.” Bowles 2014, 17.

21 Minh-ha 1991, 15.

22 Bowles 1990, 58. ”Mrs. Copperfield hated to know what was around her, because it always turned out to be even stranger than she had feared.” Bowles 2014, 63.

23 Fuchs 2019, 17.

24 ”Inneres Ausland”, Freud 1940, 62; Fuchs 16.

25 Bowles 1990, 40. ”When she looked ahead of her the very end of the street seemed to bend and then straighten out again.” Bowles 2014, 43.

26 Fuchs 2019, 17.

27 Suomennosta muokattu, alun perin ”vähät sukista”, ks. Bowles 1990, 107. ”To hell with stockings”, said Mrs. Copperfield, who thought she was about to faint. ’Let’s get some beer.’ Bowles 2014, 118.

28 Ks. esim. Manning 2007, 52.

29 Bowles 1990, 104. ”She trembled so violently that she shook the bed. She was suffering as much as she had ever suffered before, because she was going to do what she wanted to do. But it would not make her happy. She did not have the courage to stop from doing what she wanted to do. She knew that it would not make her happy, because only the dreams of crazy people come true. She thought that she was only interested in duplicating a dream, but in doing so she necessarily became the complete victim of a nightmare.” Bowles 2014, 116. Katkelma viittaa aiemmin kuvailtuun uneen, jossa Mrs. Copperfield halaa mallinukke vieriessään alas rinnettä ja nukke suojelee hänen ruumistaan lasinsiruulta ja kiviltä. Uni korostaa Mrs. Copperfieldin suhtautumista Pacificaan omistettavana objektina.

30 Ahmed 2006, 102. ”So, it takes time and work to inhabit a lesbian body; the act of tending toward other women has to be repeated, often in the face of hostility and discrimination, to gather such tendencies into a sustainable form.”

31 Ahmed 2006, 87; Butler 1997, 21.

32 Ahmed 2006, 66, 76, 102.

33 Bowles 1990, 18–19. ”As he stood there, I was increasingly filled with horror, very much as though I were watching a scene in a nightmare.’ [...] ’Amazing, Miss Goering,’ said Mrs. Copperfield. ’I do think it’s such an

interesting story, really, but it has quite scared me out of my wits and I shouldn’t enjoy hearing another one like it.” Bowles 2014, 17.

34 Ks. Young 2005, 123.

35 Ahmed 2006, 142.

36 Pia Livia Hekanaho (2011) on tutkinut queer-näkökulmasta häpeän ja kauhun tunteita yhdistettynä talojen synnyttämiin intohimoihin goottilaisessa perinteessä.

37 Bowles 1990, 51. ”’Who the hell cares about your house!’ Meyer bellowed at her. ’I could put all your houses together in a row and shoot at them like they were ducks. A boat’s better than a house any day! Any time! Come rain, come shine! Come the end of the world!’ [...] My mother had a house, but I always slept in the house next door to her house. That’s how much I care about houses!” Bowles 2014, 55.

38 Woolf 1980.

39 Bowles 1990, 94, 95. ”Dragging her along”, ”breathing like a bull”. Bowles 2014, 105.

40 Freud 1961.

41 Nash 2014, 5.

42 Minh-ha 1991, 15–16. Haluan kiittää artikkelin vertaisarvioijia perusteellisista luennoista ja parannusehdotuksista ja Anna Ovaska kommenteista, keskusteluista ja korvaamattomasta avusta suomennosten jäljittämisessä.

Kirjallisuus

Ahmed, Sara, *Queer Phenomenology*. Duke University Press, Durham 2006.

Ahmed, Sara, *Tunteiden kulttuuripolitiikka* (The Cultural Politics of Emotion, 2004). Suom. Elina Halttunen-Riikonen. niin & näin, Tampere 2018.

Bowles, Jane, *Two Serious Ladies* (1943). HarperCollins, New York 2014.

Bowles, Jane, *Kaksi vakavaa naista* (Two Serious Ladies, 1943). Suom. Irmeli Ruuska. Art House, Helsinki 1990.

Butler, Judith, *The Psychic Life of Power. Theories in Subjection*. Stanford University Press, Stanford 1997.

Cohn, Dorrit, *Transparent Minds: Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*. Princeton University Press, Princeton 1978.

Frank, Joseph, *Spatial Form in Modern Literature* (1945). Teoksessa Joseph Frank, *The Idea of Spatial Form*. Rutgers University Press, New Brunswick 1991, 31–66.

Freud, Sigmund, *Civilization and its Discontents* (Das Unbehagen in der Kultur, 1930). Käänt. James Strachey. W.W. Norton, New York 1961.

Freud, Sigmund, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in der Psychoanalyse*. Fischer, Frankfurt 1940.

Fuchs, Thomas, Ruumiin muisti ja tiedosta-

maton (Body Memory and the Unconscious, 2018). Suom. Laura Oulanne & Anna Ovaska. *niin&näin* 4/2019, 15–22.

Gay Shame. Toim. David M. Halperin & Valerie Traub. University of Chicago, Chicago 2009.

Hekanaho, Pia Livia, Teksti, lukija ja affektit: Sarah Watersin *The Little Stranger* sekä lukijan pelko ja häpeä. *Avain* 4/2011, 35–52.

Karkulehto, Sanna, *Kaapista kaanoniin ja takaisin: Johanna Sinisalon, Pirkeko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja*. Väit. Oulun yliopisto, Oulu 2007.

Lewin, Kurt, *Principles of Topological Psychology*. McGraw-Hill, New York 1936.

Manning, Erin, *Politics of Touch: Sense, Movement, Sovereignty*. Minnesota University Press, Minneapolis 2007.

Merleau-Ponty, Maurice, *Phenomenology of Perception* (Phenomenologie de la perception, 1945). Käänt. Donald A. Landes. Routledge, London 2002.

Messud, Claire, ”Introduction.” Teoksessa Jane Bowles, *Two Serious Ladies*. HarperCollins, New York 2014.

Minh-ha, Trinh T., *When the Moon Waxes Red: Representation, Gender and Cultural Politics*. Routledge, New York 1991.

Moslund, Sten Pultz, *Literature’s Sensuous Geographies: Postcolonial Matters of Place*.

Palgrave Macmillan, New York 2015.

Nash, Katherine Saunders, *Feminist Narrative Ethics: Tacit Persuasion in Modernist Form*. Ohio State University Press, Columbus 2014.

Novel Gazing: Queer Reading in Fiction. Toim. Eve Kosofsky Sedgwick. Duke University Press, Durham 1997.

Nykänen, Elise, Oulanne, Laura & Ovaska, Anna, Enacting the Unconscious. Embodied Minds and the Unverbalized in Modernist Women’s Writing, *tulossa* 2020.

Sedgwick, Eve Kosofsky, *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Duke University Press, Durham 2003.

Seigworth, Gregory & Gregg, Melissa, An Inventory of Shimmers. Teoksessa *The Affect Theory Reader*. Toim. Melissa Gregg & Gregory Seigworth. Duke University Press, Durham 2010, 1–25

Woolf, Virginia, *Oma huone* (A Room of One’s Own, 1929). Suom. Kirsti Simon-suuri. Tammi, Helsinki 1980.

Young, Iris Marion, *House and Home: Feminist Variations on a Theme*. Teoksessa Iris Marion Young, *On Female Body Experience: Throwing Like a Girl and Other Essays*. Oxford University Press, Oxford 2005, 123–154.

Zunshine, Lisa, *Why We Read Fiction: Theory of Mind and the Novel*. Ohio State University Press, Columbus 2006.